

Dr. Mód László
Néprajzkutató, egyetemi adjunktus
Koszta József Múzeum, Szentes

A múzeumalapítás előzményei. A középiskolai gyűjtemény ¹

A 2022-ben fennállásának 125. évfordulóját ünneplő Koszta József Múzeum megalapítása nem a semmiből történt, hiszen 1897 előtt is léteztek településünkön különböző típusú gyűjtemények, amelyeknek egy része integrálódott muzeális intézményünkbe. Ezek a kollekciók jelentik tehát az előzményeket, éppen ezért számbavételük, jellemzésük több szempontból is megkerülhetetlen. Egy olyan korszak termékei, amikor a műgyűjtést még nem jellemezte oly mértékű differenciálódás mint manapság. Alapvetően két típusuk különíthető el egymástól, a magán- illetve az iskolai gyűjtemények, amelyek közül utóbbiakról rendelkezünk több ismerettel. Ennek oka, hogy kialakulásuk és működésük kereteit egy-egy oktatási intézmény jelentette, amelyeknek iratanyaga képződött illetve a tárgye gyűjtések állapotáról, gyarapodásáról a helyi sajtó rendszeresen közölt beszámolókat. Sajnálatos, hogy egy-két kivételtől eltekintve mindez nem mondható el a magángyűjteményekről, hiszen legtöbb esetben csak tulajdonosaik személyét² ismerjük, de semmi egyéb információval nem rendelkezünk tárgyállományukról, összetételükről.³ Egy mind a mai napig megíratlan intézménytörténet

---

1Jelen közlemény, a kutató a Koszta József Múzeum közgyűjteményi fennállásának 125. évfordulójára rendezett konferencián (helyszín és időpont: Koszta József Múzeum, Szentes; 2022. május 23.) elhangzott előadásának leírata, szerkesztett változata. (Bonus Nuntium szerk.)

2 A múzeumalapítás előzményeit elemző szakirodalom Balogh János polgármestert, Szívós Béla gimnáziumi tanárt illetve ifj. Kosztka Károly ármentesítési társulati elnököt említi, akik közül utóbbi a Nemzeti Múzeum megbízottjaként is tevékenykedett. Minden bizonnyal maga Csallány Gábor is jelentős magángyűjteménnyel rendelkezhetett, amely 1897 után integrálódhatott a múzeum tárgyi állományába. Rózsa Gábor 1988. 4.; Paszternák István 1996. 69-70.

3 Farkas Sándor gyűjtőtevékenysége és gyűjteménye az egyedüli, amelyet viszonylag jól ismerünk, bár munkásságának komplex, különböző tudományterületek keresztül történő feldolgozása egyelőre még várat magára annak ellenére, hogy tevékenysége mind a néprajzi, mind a régészeti kutatásokat és muzeológiát jelentős mértékben gazdagította. A Nemzeti Múzeum néprajzi osztályát gyarapító tárgyai évtizedekig hivatkozási alapként szolgáltak és rendszeresen szerepeltek illusztrációként szaktanulmányokban illetve a Magyarország Néprajza kötetekben. Munkásságáról lásd: Barsay István 1987. 25-31.; Lőrinczy Gábor 1988. 7-21.; Fejős Zoltán 2006. 230-243.

szempontjából sem mindegy, hogy településünkön a múzeumalapítást megelőzően milyen muzealizációs törekvések bontakoztak ki, s ezek milyen mértékben jelentették az alapját a későbbiekben a professzionizálódó és specializálódó műgyűjtésnek.⁴

Meggyőződésem, hogy nemcsak magyarországi, hanem európai kitekintésben is érdemes vizsgálunk azt a folyamatot, ahogyan az iskolai gyűjtemények múzeumi gyűjteményekké alakultak át. Az évfordulók szempontjából ennek a témának a vizsgálata több kérdést is felvethet, hiszen számos olyan intézményt ismerünk, amelyek számára nem a konkrét alapítási aktus, hanem az ezeket jóval korábban megelőző iskolai gyűjtemények jelentik a kiindulási pontot.⁵ Más múzeumok, mint a szentesi is, ilyen megvilágításból nem veszik vagy eddig nem vették figyelembe az előzményeket annak ellenére, hogy az iskolákban az 1880-as években már differenciált gyűjteményi struktúra alakulhatott ki. Kérdés persze, hogy ezek a kollekciók milyen mértékben töltötték be tényleges múzeumi funkciókat? Nyitottak voltak-e valamilyen mértékben a szélesebb közönség számára vagy csak a tanárok és a diákok számára voltak hozzáférhetőek?

Az iskolai gyűjteményeket, többek között a szentesit is, a múzeumi kollekciók által érintett szaktudományok perspektívájából is vizsgálunk szükséges. A numizmatikában vagy a régészetben jártas szakember képes ugyanis megfelelő módon elhelyezni a korszak tudományosságában, az adott diszciplína történetében például a tárgyak csoportosítása során alkalmazott kronológiai rendszert vagy azokat a terminusokat, amelyek a tárgyleírásokban felbukkannak.⁶

A kutatás forrásai

A téma feldolgozása során különböző típusú forrásokra támaszkodhatunk, amelyek közül leginkább az ún. iskolai értesítők vagy évkönyvek hasznosíthatóak. Vezetésüket a 18. században kibocsájtott rendelkezések már előírták, ezért nem lepődhetünk meg azon, hogy Szentesen az 1860-as évek közepétől rendszeresen jelentek meg nyomtatásban az ilyen típusú

---

4 Egy ilyen típusú kutatáshoz hasznos támpontot szolgáltatnak Fejős Zoltán munkái, főleg a 2020-ban napvilágot látott „Néprajz és muzeológia” című kötet írásai.

5 Lásd például a kiskunhalasi Thorma János Múzeum. Wicker Erika 1999. 7-18.

6 Paszternák István vállalkozott először arra, hogy átfogó igénnyel elemezze a gimnázium keretei között kibontakozó gyűjtési tevékenységet. Számos olyan megállapítást fogalmazott meg, amelyek a források teljeskörű feltárását követően is helytállóan bizonyulnak. Meglátása szerint a felhalmozott régiségeket a fennmaradt dokumentumok bizonyossága szerint egyfajta intézeti szertárként, és nem nyilvános, a nagyközönség számára is nyitott gyűjteményként kezelték. Túlzónak ítélte Zalotay Elemér azon megállapítását, miszerint a gyűjtemény már a legkorábbi időktől fogva a nagyközönség elé tárt közgyűjteményként funkcionált volna. Paszternák István 1996. 70-71.

kiadványok. Előírások határozták meg, hogy az iskolai évkönyveknek mit szükséges tartalmazniuk, milyen adatokat kell közzé tenniük. Az 1850/51-es tanévtől Magyarországon is életbe lépő osztrák rendelkezés kötelezővé tette a kiadványokban a könyvtárak és a szertárak állományának és gyarapodásának bemutatását. Városunkban 1865-től tekinthető rendszeresnek kiadásuk, s mindjárt az elsőben említés is történik az iskolai múzeumról és annak állapotáról. Az iskolai évkönyvek az 1870-es évek elejétől számolnak be a gyűjtemények helyzetéről, mivel ettől az időszaktól kezdve számolhatunk folyamatos gyarapodásukkal. Nemcsak a felajánlásokat rögzítették, hanem képet alkothatunk arról, hogy milyen egységekre tagolódtak, kik kaptak megbízást a gondozásukra. A témára vonatkozóan a legtöbb információt tehát az iskolai évkönyvek szolgáltatják köszönhetően annak, hogy oktatási rendeletek írták elő a tárgyi állomány évenkénti bemutatását. A gimnáziumban található gyűjteményekkel kapcsolatos ügyek napirendre kerülhettek a tantestületi üléseken is, amelyekről jegyzőkönyv készült, s ennek köszönhetően bizonyos esetekben a gyarapodások körülményeivel, hátterével is megismerkedhetünk. A lehetséges források számbavétele kapcsán nem hagyhatjuk figyelmen kívül a múzeum iratait sem, amelyek segíthetnek rekonstruálni a gimnáziumi gyűjtemények átadásának-átvételének körülményeit. Az iskolai évkönyvek mellett bőséges adatbázist szolgáltat a téma iránt érdeklődő kutató számára a helyi sajtó, az 1872-től megjelenő Szentesi Lap, majd az 1880-tól újjá indított Szentés és Vidéke. Mindkettő lapszámaiban rendszeresen közölt tudósításokat a gyarapodásokról, adományozásokról, gyakran név szerint is megnevezve azon személyeket, akik tárgyakat, dokumentumokat ajánlottak fel a gimnáziumnak.⁷

A középiskolai oktatás rövid története

A középiskolai szintű oktatás kezdetei Szentesen a 17. század végéig illetve a 18. század elejéig vezethetőek vissza. Klasszikus értelemben vett gimnáziumról csak 1859-től beszélhetünk, amikor a református egyház megnyitotta a négy osztályosra tervezett oktatási intézményét, amely 1864/65-re hat osztályossá fejlődött. Önálló épülettel kezdetben nem rendelkezett, a tanítás a város főterén működő református elemi iskolában folyt. 1870/71-ben a város vette át a fenntartását. Új helyéül a Széchenyi ligetben lévő vigadó épületét jelölték ki, ahol 1887-ig működött. A középiskolákról szóló 1883: XXX. törvénycikkely nyomán Szentés képviselő-testülete kimondta a korábbi intézet átalakítását tisztán gimnáziummá. A vallás- és

---

⁷ Szalontai Csaba 2021-ben megjelent kötetében több olyan híradást is közzétett, amelyek a gimnáziumban folytatott gyűjtőtevékenységet dokumentálják. Szalontai Csaba 2021.

közoktatásügyi miniszter ezt azzal a feltétellel engedélyezte, ha a város megfelelő épületet biztosít a gimnázium elhelyezésére. A közgyűlés 1886 márciusában meghozta a szükséges határozatot, s utasította Sarkadi Nagy Mihály polgármestert arra, hogy tegye meg a megfelelő lépéseket. A terveket a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kifogástalannak találta, s 1887. január 22-én engedélyezte a kivitelezést. A gimnáziumot ünnepélyesen 1888. szeptember 3-án adták át.

A gimnázium épülete 1888-ban

A rangos tanintézet 1891-re nyolc osztályosra bővült, elnyerve ezzel a főgimnáziumi besorolást és az érettségiztetés jogát. Az intézmény 1897-ben állami kezelésbe került. 1888-ban 166 tanulóval rendelkezett, a 20. század elején a diákok száma már meghaladta a 350 főt. 1922-ben felvette a város nagy szülöttének, Horváth Mihály történetíró-püspök nevét. Ezek voltak tehát azok az intézményi keretek, amelyek a múzeum megalapítását megelőzően a különböző típusú gyűjtemények létrehozását lehetővé tették.⁸

---

⁸ Lásd részletesen: Barta László 1971. 17–26.; Labádi Lajos 2000. 668–669.

Az iskolai gyűjtemények megnevezései, összetétele és gyarapodása

A gimnáziumban felhalmozott tárgyak állományának megjelölésére forrásaink különböző terminusokat használtak, amelyek közül időben elsőként, 1865-ben a „muzeum” kifejezés fordul elő. Csukás Benjamin az iskola első évkönyvében vetette papírra az alábbi sorokat: *„...könyvtárunk, muzeumunk igen kezdetleges, de hogy e kezdetleges állapotból rövid pár év alatt ki fogunk bontakozni, arra nézve kezességet nyújt egyházunk áldozatkészsége, s azon tanügy iránti lelkesültsége, mely e gymnasiumot minden alapítvány s idegen segély nélkül adó-filléreiből teremté. - Ez évben 140 frt. határozatott ama célra fordíttatni.”*⁹ Az iskola igazgatója biztosan nem abban az értelemben használta a „muzeum” kifejezést, ahogyan napjainkban alkalmaznánk, sokkal inkább egyfajta tanuló- vagy dolgozószobaként foghatta fel, ahol bizonyos oktatási kellékeken kívül régiségek is elhelyezést nyerhettek.

A gimnáziumban különböző típusú gyűjtemények alakultak ki, melyeket forrásaink, elsősorban az évkönyvek sajátos megnevezésekkel illettek. Külön egységet jelentett a természettudományi mellett az érem-, a bankjegy és a papírpénzgyűjtemény. A régiség és a néprajzi kollekciónak együtt kezelték, majd az 1890-es évek végén betagolták az ún. „irodalmi és történelmi múzeumba”, amit nem sokkal korábban létesítettek. Hogy miért illették utóbbit az évkönyvek következetesen ezzel a terminussal, azt nem tudjuk, de mindenesetre elgondolkodtató, hogy javarészt tárgymásolatok, többnyire szobrok illetve „történelmi képek” alkották az állományát mindaddig, ameddig az egyesítésre sor nem került. Az 1890-es évek végétől azonban már ebben az esetben is a gyűjtemény terminus szerepel, nem pedig a múzeum.

A gimnázium kollekciónak jól példázzák azt, ahogyan az egyes tárgycsoportok elkezdtek differenciálódni, egymástól elkülönülni. Az 1880-as évek legelején Szívós Béla még csak régiségtárat emlegetett, az 1883-84-es tanévről beszámoló évkönyv viszont már a „néprajzi” jelzőt is oda illesztette, amit következetesen a későbbiekben is alkalmazott. A gyarapodásokat áttekintve jól látszik, hogy előbbi kategóriába elsősorban a különböző régészeti korszakokból származó tárgyi emlékek kerültek, azaz a régiséggyűjtemény tulajdonképpen a régészeti gyűjteménynek felelt meg. Az viszont felettébb tanulságos, hogy milyen tárgyakkal gyarapodott a néprajzi kollekciónak. A Farkas Sándor által adományozott hálónéhezékeken és mások által felajánlott, meghatározhatatlan korú kerámiákon, csizmapatkókon, sarkantyúkon valamint az iskola egyik tanulójától származó, 9 darab bosnyák népviseletet ábrázoló fényképen

---

⁹ A szentesi reform. gymnasium értesítője. Kecskemét, 1865. 4.

kívül jórészt olyan tárgyakkal számolhatunk, amelyek manapság sokkal inkább a helytörténeti és a nem a néprajzi gyűjtemények illetőségi körébe tartoznak.

Az iskolai évkönyvek tanévről tanévre mindaddig pontos kimutatásokat közöltek a gyűjtemények nagyságáról, összetételéről és a gyarapodás mértékéről, ameddig az oktatási intézmény rendelkezett felettük és nem kerültek át azok a múzeum kezelésébe. Az érem- és pénzgyűjteményt az 1880-as évek óta folyamatos bővülés jellemezte, habár voltak tanévek, amikor valamilyen okból kifolyólag csökkent a darabszám. Jelentős visszaesés az 1893-94-es tanévhez képest a következőben történt, amikor a 2964 helyett mindösszesen 1271 darabot tartalmazott az állomány. Ennek a látványos csökkenésnek a háttérében az húzódott meg, hogy a *„gyűjteménynek legközelebről történt rendezésével a jobb másodpéldányok különválasztattak és a hasznavehetetlenek kiselejteztettek.”*¹⁰ A gyűjtemény gyarapodása eltérő méreteket ölthetett, mivel akadtak kiemelkedő bővülések, mint például az 1891-92-es vagy az 1892-93-as tanév. Amíg előbbiben 377, addig utóbbiban 220 darabbal gyarapodott a kollekción. Mai értelemben vett, körülhatárolt gyűjtőterülettel az iskolai gyűjtemények nem rendelkeztek. Gyakorlatilag bárki, bárhonnan ajánlhatott fel adományokat, amelyek az egyes kollektívákat bővíthették. Szenes Ferencné Almásfüzitőről az 1880-as, 1890-es évek fordulóján több alkalommal gyarapította pénzermékkal az intézményt, Kálmán Mihály földbirtokos ugyancsak erről a településről az *„ó-szőnyi római castrumból kiásott edényeket és ékszerdarabokkal”* ajándékozott. Ezek a gyarapodások korántsem tekinthetők esetlegesnek, a sor még bőven folytatható lenne gróf Bolza József, a Tiszazugi Archeológiai Magántársulat, a csurgói református főgimnázium, Tóth László tiszainokai református lelkész, Bagi Gergő csongrádi, Berger Soma szarvasi, Ország Sándor budapesti, Pokorny László kunszentmártoni, Bécsi Sándor szegvári lakos, Baky István nagymágocsi uradalmi tisztartó adományaival. A Szarajevóba szakadt Szilágyi Imre cipésmester egy egész kis gyűjteményt ajánlott fel az iskola számára. Tóth Gergely az 1880-as évek elején zárai katonáskodása alatt ajándékozta meg az intézményt az alábbi darabokkal: *„Hozott és ajándékozott a muzeumunknak 3 tüskönyt, 2 küllönyt, 2 nagy selymőczöt, Magával más fajta értékes tengeri kagylót és csigát; 3 tengeri*

---

10 A Szentés városi községi főgymnasium értesítője az 1894-95. tanévről. Szentés, 1895. 94.

pókrészt, 2 koráit, és egy szárított trigon farkat.”¹¹

A gimnáziumból a múzeumba átkerült ezüst babérkoszorú

Az adományozók többsége a helyi lakosok közül került ki, akiknek egy jelentős része az iskola diákja volt. Forrásaink a neveik mellett gyakran az osztályokat is feltüntették, ahova a tanulók jártak, arról azonban, hogy milyen motivációk húzódhattak meg a felajánlások háttérében, nem közölnek semmiféle információt. A diákok középiskolai tanulmányuk befejezését követően is aktívak maradhattak az adományozás terén, ahogyan ezt Zsoldos Elek, Zsoldos Ferenc fakereskedő fiának a példája is jól mutatja, aki 1886-ban egy általa összeállított, a „svájci és olaszországi Alpesek flóráját” bemutató növénygyűjteménnyel ajándékozta meg egykori alma materét. Farkas Sándor 1876-ban tanulóként már feltűnt az adományozók között, az 1890-es évek elején jelentős felajánlásokkal gyarapította a gimnázium érem-, régiség és

¹¹ Szentesi Lap 1883. november 17. 3.

néprajzi gyűjteményét valamint természetrajzi tárát.¹² A helyi sajtó 1891-ben a következőképpen számolt be a személyéhez kapcsolódó gyarapodásról: „...*Farkas Sándor úr a természetrajzi múzeumot is megajándékozta 2 drb kövült fadarabbal, 4 drb kagylókővülettel, egy ösállat lábszárcsontjával és egy rendkívül értékes, óriás nagyságú Mamut foggal, mely két utóbbi tárgy a szentesi Tiszamederből került napfényre.*”¹³ Az adományozók között megtaláljuk az iskola tanárait is, mint például Berecz Sándort, Derzsi Kovács Ferencet, Kardos Albertet, Szívós Bélát vagy Frank Ármint, aki 1874-ben egy 300 darabból álló rovargyűjteményt ajánlott fel. Rendszeresen ajándékoztak az intézménynek különféle tárgyakat, leginkább érmekeket és régészeti leleteket a város prominens alakjai, jogászok, mérnökök, nyomdászok, gyógyszerészek. Az 1870-es, 1880-as évek fordulóján Balogh János polgármester mutatkozott aktívnak ezen a téren, aki 1880-ban egy párizsi és egy székesfehérvári kiállítási érmet adományozott az intézménynek.

A babérkoszorú díszdobozának felirata

A gyűjtemények leginkább ajándékozás útján bővíthettek, gyarapodhattak, de voltak esetek, amikor egyéb technikák is előfordultak. Az 1896-97-es tanévben például a természetrajzi kollekciónál vásárlás is történt, jóllehet ez inkább a „borszeszben” konzervált „készítmények” befogadására szolgáló, 30 darab üveghenger beszerzésére irányult. Ugyanebben a tanévben szaktanári gyűjtésekből származó preparátumok is bővítették a gyűjteményt. Forrásainkban több alkalommal előfordul a csere is, mint gyarapítási módszer,

12 Az 1890/91-es és az azt követő tanévben 70 illetve 47 érmet adományozott az iskolának.

13 Szentes és Vidéke 1891. március 15. 4.

ami feltételezésem szerint arra utalhat, hogy az oktatási intézmény nem feltétlenül ragaszkodott a már valamilyen úton módon korábban megszerzett tárgyakhoz, bizonyos esetekben akár le is mondhatott tulajdonjogukról. Az 1896/97-es tanévben a Csallány Gáborral és Kosztka Károllyal lefolytatott előnyös csereakció révén az éremgyűjtemény 50 darabbal gyarapodott.

Mai szemszögből nehezen értelmezhető cserére is sor kerülhetett az iskola és olyan országos intézmények között, mint a Nemzeti Múzeum vagy a Magyar Királyi Földtani Intézet. Rómer Flóris érdeklődését az 1876-ban Budapesten megrendezett őstörténeti kongresszuson Szentesről, a gimnáziumból bemutatott anyag egy része keltette fel, amelyeket a múzeum számára szeretett volna megszerezni. Szívós Bélának címzett levelében az „ősrégészeti” tárgyakért dél-ázsiai rovarokat és kagylókat ajánlott fel, de hogy pontosan honnan és milyen feltételek mellett, arról forrásaink sajnálatosan hallgatnak. A tanári kar nem érezte magát illetékesnek az ügyben, ezért a döntést az iskolaszéknek ruházta át. A csere megvalósulásáról nem áll rendelkezésünkre bővebb információ, ezért nem tudjuk, hogy a Rómer Flóris által kiválasztott tárgyak a Nemzeti Múzeumba kerültek-e vagy sem. Mindenesetre nagyon tanulságos az a hozzáállás, viszonyulás, amit az iskolai jegyzőkönyvben a tanári kar részéről megfogalmazódott: „...mindazáltal tekintve azt, hogy az ily tárgyak inkább helyén vannak az országos nemzeti musaeumban, mint vidéki kisebb rendű gyűjteményekben...”¹⁴ 1889-ben Böckh János a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója fordult levélben az iskola vezetéséhez azért, hogy engedje át az általa irányított intézmény részére a birtokukban lévő „foszszil őszállatcsontokat” Kérését azzal próbálta alátámasztani, hogy a szóban forgó maradványok taneszközként semmiféle szerepet nem tudnak betölteni, sokkal inkább javasolt egy szakmúzeumban történő elhelyezésük. Cserébe egy petrográfiai gyűjteményt ajánlott fel, amely megítélése szerint jól használható a tananyag szemléltetése során. Az ajánlatot mind a gimnáziumi bizottság, mind a tanári kar elfogadta, az állatcsontokat pedig Zolnay Károly elküldte az intézetnek.

A gyűjtemények gondozása, a gyűjtemények őrei

Az iskola számára felajánlott tárgyak sajátos gyűjteményi rendszerben kaptak helyet, melynek felépítését az előző fejezetben nagy vonalakban már érintettük. Forrásaink semmiféle információval nem szolgálnak arra vonatkozólag, hogy a tárgyak nyilvántartásba kerültek-e

---

14 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára. Szentesi Levéltár VIII. 53. A Szentesi Állami Horváth Mihály Gimnázium iratai. A Szentés városi VI. oszt. gymn. tanfolyammal összekötött polg. fitanoda tanári karának 1876 évi November hó 8 dik napján tartott tanári ülésről fölvevett jegyzőkönyv 33. sz.

vagy végeztek-e időszakosan körükben az „örzésükkel” megbízott tanárok revíziót. Szükszavúan számolnak be a gyűjteményekkel kapcsolatos tevékenységről. Egy alkalommal említik az éremgyűjteményben végzett selejteztést, melynek lefolyásáról már tettünk említést. A „jobb” másodpéldányokat különválasztották és a hasznavehetetleneket kiselejtezték, de hogy ezek a jelzők valójában mit jelentettek, a tárgyak állapotára utaltak-e vagy se – ezt a rövid híradás nem részletezi. A művelet célját sem ismerjük, csak valószínűsíthetjük, hogy a gyűjtemény állományának csökkentése lebeghetett szem előtt.

A gyűjtemények felügyeletét az iskola tanárai látták el, akiknek a megbízatásáról az évkönyvek rendszeres beszámolókat közöltek. Akadtak tanévek, amikor több kollekciót is felvállaltak, máskor viszont a feladatok gyűjteményi egységenként megoszlottak. A gyűjtemények gondozását ellátó tanárok közül leginkább kiemelkedik Szívós Béla (1846-1912), aki 1872-től lett az intézmény oktatója, ahol tizenegy esztendőn keresztül tanította a természettant, a vegytant és ásványtant, a földrajzot valamint a gazdaságot. Rendszeresen tartott gazdasági ismereteket népszerűsítő előadásokat, emellett néhány éven keresztül tulajdonosa és szerkesztője volt a Szentes és Vidéke című helyi újságnak is. „Szentes és környéke, a történelem előtti korban” címmel a gimnázium értesítőjében régészeti tanulmányt tett közzé, amelyben korszakonként vette számba a térségben megtelepedő emberi közösségek régészeti hagyatékát és az életmódjukra vonatkozó következtetéseit. Szerepet vállalt „Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben” című nagyszabású könyvsorozat összeállításában, hiszen ő volt az, aki elkészítette Csanád és Csongrád vármegyék leírását. 1876-ban részt vett a Budapesten megrendezett III. Ősrégészeti és Embertani Kongresszuson, élményeit pedig a helyi sajtó hasábjain osztotta meg az olvasóközönséggel. A szakmai rendezvényen a gimnáziumi gyűjteményhez tartozó régészeti leleteket, „ősrégészeti tárgyakat” is bemutatott. Szentesen 1884-ig tanított, majd visszatért szülővárosába, Hajdúszoboszlóra, ahol rendőrkapitányi tisztséget vállalt.¹⁵ Derzsi Kovács Ferenc (1857-1941) lépett a helyébe, aki korábban Székelyudvarhelyen tevékenykedett segédtanárként. Nemcsak a földrajz és a természetrajz tantárgyakat, hanem a régiséggyűjtemény kezelését is megörökölte elődjétől, legalább is ez utóbbi feladatkört az 1885-86-os és azt követő tanévben ő töltötte be. A gimnázium épülete előtt botanikus kertet rendezett be a növénytan tanítása céljából, amely sajnos az iskola bővítése során (1915–18) elpusztult.¹⁶ A Csongrád megyei Régészeti és Történelmi Társulat megalakulásakor a választmányi tagok között találjuk. Az 1888-89-es illetve az 1890-91-es

---

¹⁵ Labádi Lajos 2012. 2.

¹⁶ Labádi Lajos 2011. 2.

tanévben az érem- és régiségtár valamint az irodalmi és történelmi múzeum gondozásával kapcsolatos teendőket Kardos Albert (1861-1945) látta el, akit jeles irodalomtörténészént tartunk számon. 1887-ben került rendes tanárként Szentesre, ahonnan 1891-ben Debrecenbe, az állami főreáliskolába távozott. Az 1891-92-es tanévben volt az éremgyűjtemény őre Szalai István, aki a gimnáziumban fizikát és matematikát tanított, Derzsi Kovács Ferenchez hasonlóan ő is a Csongrádmegyei Régészeti és Történelmi Társulat a megalakuláskor a választmányi tagok között tűnik fel. Az 1897-98-as tanévtől kezdve egészen az irodalmi és történelmi múzeum egy részének a múzeumnak történő átengedéséig, azaz 1904-ig látta el a vele kapcsolatos teendőket Berecz Sándor, francia, latin és történelem szakos tanár, aki 1896-ban a gimnázium történetét is összeállította. Ő is aktív szerepet vállalt a társulat létrehozásában, mivel megválasztották a szervezet első titkárának.¹⁷ Ezt a tisztséget 1899-ben is ő látta el, szerkesztésében látott napvilágot az első évkönyv, melyben beszámolt az első néhány esztendő működéséről.¹⁸

Forrásaink alkalmanként információkat közölnek a gyűjteményeknek az oktatási intézményen belül elfoglalt helyéről illetve az azokat befogadó bútorzat jellegéről. Az 1880-as évek elején két terem funkcionált „múzeumi helyiségként”. Az 1890-es évek elején a tanári könyvtár leköltözött az ideiglenes tornacsarnokba, helyére pedig a természettani és természetrajzi múzeumok kerültek. Helyiségeiket az 1891-92-es iskolai évtől a VII. és VIII. osztályok foglalták el. Az 1882-1883-as tanévben a tárgyi állomány gyarapodása új szekrények készítését igényelte azért, hogy megfelelő elhelyezést lehessen biztosítani a gyűjteményeknek. Az iskolaszék a természetrajzi tárgyak illetve az érmei számára gyártatott új bútorokat. Az évkönyv arról is beszámolt, hogy az egyik alsó része üvegajtókkal lett ellátva, ahol a „természetrajziakat” kaphattak helyet. Az 1890-91-es tanévben az irodalmi és történelmi múzeum tárgyainak elhelyezésére 2 szekrény készült.

Összegzés

Tanulmányunk az 1860-as évek közepétől az 1897-ig terjedő időszakban próbálta elemzeni a szentesi gimnáziumban kibontakozó gyűjtési tevékenységet, amikor professzionális múzeum hiányában ezek az intézményi keretek biztosították leginkább a feltételeket a helyi

---

17 A választmányba Zolnay Károly igazgató is bekerült, Balázsovits Norbert pedig a társulat könyvtárnoki tisztségét töltötte be.

18 A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve 1899.

muzealizációs törekvések számára. Az iskolai gyűjtemények egy jelentős részének az átadására nem a 19. század végén, a társulati múzeum megalapításakor, hanem később, 1904-ben került sor. A 19-20. század fordulóján elméletileg párhuzamosan folyt a gyűjtés, a gyakorlat viszont azt mutatja, hogy a múzeum vált egyre inkább befogadójává a régiségeknek, a gimnázium pedig ebben a vonatkozásban fokozatosan elveszítette korábbi meghatározó szerepét. A kutatás folytatásaként a törzsgyűjteményi anyag módszeres áttekintése révén kísérletet kell tennünk arra, hogy olyan műtárgyakat azonosítsunk be, amelyek eredetileg a gimnáziumi kollektívákban nyertek elhelyezést. Egy ilyen típusú vizsgálat azzal a haszonnal járhat, hogy a mindenféle dokumentáció nélküli műtárgyak vonatkozásában információkat nyerhetünk beszerzésük körülményeiről, így bizonyos értelemben ezek a tárgyak kiléphetnek az ismeretlenség homályából. Mindemellett sikerülhet elkülönítenünk a múzeumi tárgyállomány egy sajátos csoportját, amelyek megteremtették egyes múzeumi gyűjtemények alapjait. A gimnáziumi kollektívákra egyfajta előképként, előzményként érdemes tekinteni, hiszen a rendelkezésre álló források szerint nem voltak nyitottak a nagyközönség számára, tehát nem láttak el tényleges múzeumi funkciókat. Elemzésünk kiindulópontját jelentheti egy átfogó, a muzeológiai kutatások legújabb eredményeit figyelembe vevő intézménytörténet összeállításának, ami régi adóssága a múzeum egykori és jelenlegi szakembergárdájának.

Irodalom

Barcsay István

1987 Farkas Sándor gyógyszerész, a Csongrád megyei régészet úttörője. Csongrád Megyei Honismereti Híradó. 5-21.

Barta László

1971 A szentesi Horváth Mihály Gimnázium története. In: A szentesi Horváth Mihály Gimnázium évkönyve 1949/50–1969/70. 17-26.

Fejős Zoltán

2006 A néprajzi műgyűjtés kezdetei. In: Fejős Zoltán (szerk.): Huszka József, a rajzoló gyűjtő. Budapest, Néprajzi Múzeum, 230-243.

Labádi Lajos

2000 Horváth Mihály Gimnázium. In: Tóth Ferenc (szerk.): Csongrád megye építészeti emlékei. Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 668-669.

2011 Szentnek tartotta hivatását. 70 éve hunyt el Derzsi Kovács Ferenc gimnáziumi tanár. Szentesi Élet december 2. 2.

2012 Az utolsó polihisztorok egyike. 100 éve hunyt el Szívós Béla tanár, író, lapszerkesztő. Szentesi Élet március 30. 2.

Lőrinczy Gábor

1988 A csongrádi múzeumi törekvések első korszaka. Farkas Sándor régészeti tevékenysége és a városi múzeum. Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád, 7-21.

Paszternák István

1997 A magyar középkor kutatásának száz éve Szentes határában. Visszatekintés két közelgő évforduló kapcsán. Belvedere Meridionale kiskönyvtár 9. 68-94.

Rózsa Gábor

1988 Szentes. Koszta József Múzeum. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára. Budapest

Szalontai Csaba

2021 „Hát atyámfia a muzeum nem komédia”. A szentesi múzeum történetének első 70 éve a korabeli sajtó alapján. Budapest, Martin Opitz Kiadó

Wicker Erika

1999 A „Halasi Múzeum” története 1874 – 1949. In: Szakál Aurél (szerk.): Halasi Múzeum. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 125. évfordulójára. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum-Halasi Múzeum Alapítvány, 7-18.

Summary

László Mód

The Antecedents of the Museum Foundation. The Collection of the Local Secondary School

The article would like to focus on the development of school collections which oftenly transformed to museum collections. The examples derive from Szentes, a town in the southern part of Hungary where the collection of the local secondary school was one of the most important antecedent of the local museum collections. In order to understand the origin and development of museum collections, it is important to interpret the process of musealization namely how the context had changed in this case. The analysis is based on the documents of the local secondary school and newspaper reports. With the help of the sources, we can get a glimpse into the composition and operation of the local school collection.